

Nico Arts

(STADS)ARCHEOLOOG

Stadsarcheoloog Nico Arts doet bijna 25 jaar opgravingswerk in de regio Eindhoven. Door zijn vondsten en bevindingen werd veel duidelijk over de ongeschreven geschiedenis van Eindhoven in de prehistorie, de Middeleeuwen en de meer recente historie. Het grote graafwerk zit er bijna op, maar er bestaan nog tal van kleine bodemarchiefjes. Piet van den Boom maakt samen met Nico de balans op.

TEKST: PIET VAN DEN BOOM FOTO'S: VINCENT VAN DEN HOOGEN

Ruim een halve eeuw geleden kwam Nico Arts (nu 58 jaar) voor het eerst in aanraking met archeologie. „Ik wandelde door de Peel, ergens ten westen van Merselo in de provincie Limburg, aan de hand van een hele lange boswachter met een grote bos grijs haar: mijn opa Matje Manders. Hij vertelde over stenen bijlen en prehistorische urnen die bij ontginningen in de Peel waren gevonden. Een jaar of tien later bracht een van zijn dochters, mijn moeder Mien, mij de interesse voor de archeologie bij.”

Als scholier werd Nico lid van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland en kwam zodoende in april 1970 terecht in Museum 't Oude Slot te Zeelst (gemeente Veldhoven). Daar lag de gedempte gracht van een verdwenen 'kasteel', waar hij voor het eerst met tastbare archeologische voorwerpen in aanraking kwam. Daar kwam hij ook in aanraking met zijn eerste leermeesters die zich professioneel of uit passie bezighielden met archeologie. Geleidelijk maar bijna onstuitbaar bracht hem dit uiteindelijk naar de Universiteit van Amsterdam, waar hij in 1988 afstudeerde.

Stadsarcheoloog

Toevallig, waarschijnlijk mede omdat hij toen weer in Eindhoven woonde, werd Nico in december 1988 opgebeld met de vraag of hij in het centrum van die stad een omvangrijke

opgraving wilde dirigeren. „Dat deed ik uiteraard graag, omwille van economische motieven, maar vooral uit pure interesse. Zoals bij bijna iedere andere pionierende collega, ging dat met vallen en opstaan. De eerste tien jaar was het voortbestaan van deze mooie baan voortdurend onzeker. Uiteindelijk werd op 1 januari 2000 het eerste gemeentelijk beleidsplan archeologie van kracht. Er werd een eigen afdeling Archeologie ingesteld, waardoor structureel meer personeel en budget beschikbaar kwam voor een reeks forse opgravingen.” In totaal zijn bijna 25 jaar verstreken en heeft Nico er een slordige 130 opgravingen op zitten, waarbij pakweg anderhalf miljoen archeologische vondsten weer het daglicht zagen.

Topvondsten

„Onze eerste opgraving in Eindhoven (de bouwput van de Heuvel Galerie) was landelijk gezien, maar ook daarbuiten, een bijzonderheid. Het gebeurt niet vaak dat er zo'n groot stuk van een middeleeuwse stadskern in één keer opgegraven kan worden. Voor Eindhoven vormen de resultaten van die opgraving nog steeds een belangrijk fundament voor de kennis over het ontstaan van de stad.”

Als individueel voorwerp was een gouden munthanger van Lodewijk de Vrome uit de negende eeuw op Blixembosch heel opmerkelijk. Er zijn maar honderd van dergelijke hangers bekend, maar dit is, na een exemplaar in het Louvre in Parijs, de op één na grootste. „Ik

vraag me nog steeds af waarom dat destijds ook al heel kostbare voorwerp in de grond is verstopt. Zou het te maken hebben met de Vikingen die kort na het jaar 890 ook de Kempen hebben geplunderd?

Eigenlijk hebben we nog nooit een inhoudelijke misser gehad. Ik vind het bijvoorbeeld ook interessant niet te vinden wat ik verwacht, en bovendien: geen informatie is ook een vorm van informatie.”

Graven in de mens

„Veruit het mooiste dat ik zelf mee heb helpen mogen ontdekken is onzichtbaar, maar wel meetbaar. Dat was de vondst van oud menselijk DNA in het gebit van een tienjarig kind dat toevallig werd gevonden in een in 2002 ge-graven proefsleuf pal vóór de Catharinakerk. Deze ontdekking gebeurde samen met de geneticus professor Ronny DeCorte uit Leuven. Later hebben we er samen met professor Peter de Knijff van de Universiteit van Leiden een fantastisch onderzoek van kunnen maken: dat van de opgraving van het koor van de middeleeuwse Catharinakerk in 2005-2006. De resultaten daarvan zullen nog wel een generatie na ons naechoën. Het was ook hèt project waarmee de Eindhovense stadsarcheologie in Nederland, maar ook elders in de wereld, veel aandacht trok, tot zelfs in een uitzending van CNN. Dat was vooral omdat voor het eerst bleek dat archeologen kunnen bijdragen aan medische vraagstukken. Dat betrof onder

meer een als gevolg van de pest spontaan ontwikkelde resistentie tegen die pandemie, die nu ook opgaat voor ziekten als pokken en aids. Tijdens de opgraving van de Catharinakerk zijn van bijna 400 begravingen DNA-monsters genomen. Die dode mensen kunnen via hun skeletten en het daarin bewaarde DNA ook een verhaal vertellen, zoals over hun geslacht, herkomst, medische geschiedenis en verwantschappen.”

Nooit alleen

Archeologie in Eindhoven is allerm minst het werk van één persoon. Nico kan bij het uitvoerende werk rekenen op de bijna onvoorwaardelijke inzet van vrijwilligers. „Dat de archeologie in Eindhoven is blijven functioneren, is mede te danken aan de inzet van heel veel vrijwilligers. Zij hebben niet alleen meegewerkt aan het vele veldwerk, ook hebben zij, onder meer op woensdagavonden, honderdduizenden vondsten mee verwerkt. Het genoeglijke, productieve en onvoorspelbare werken met hen, dat hopelijk nog niet is afgelopen, zal ik altijd blijven koesteren. Mede dankzij hun inzet kon ik ook zelf met zoveel enthousiasme blijven werken.”

Vrijwilligers helpen niet alleen bij het veldwerk. Ze komen ook wekelijks bijeen in het Archeologisch Centrum. Ze zorgen voor het schoonmaken van vondsten, maar ze doen ook veeleisend en onmisbaar werk zoals het classificeren, beschrijven, fotograferen en tekenen van objecten.

„Deze manier van werken heeft aan twee kanten grote voordelen. Aan de ene kant blijft het onderzoekswerk betaalbaar omdat veel arbeidsintensief werk vrijwel kosteloos wordt uitgevoerd. Maar de andere kant is nog veel belangrijker: door op deze manier bezig te zijn met het verleden van de stad en haar bewoners, krijgen mensen meer liefde en begrip voor kennis over het collectieve verleden van de stad.”

Woestenij

Anderhalve eeuw geleden vond voor het eerst een opgraving plaats in Eindhoven. Vandaag kan worden geconstateerd dat het bodemarchief hier grotendeels verdwenen is. Nico bekennt dat hij daar zelf volop aan heeft meegewerkt door heel veel opgravingen uit te voeren, waarvoor hij zijn excuus aan de toekomst aanbiedt. „Door de snelle en grootschalige bouwprojecten in en om de stad moesten er veel opgravingen worden uitgevoerd. Dankzij

de bouwcrisis van de afgelopen jaren zal de stadsarcheoloog tijdens zijn carrière niet alles kunnen opgraven. Daardoor zijn er nog tal van stukjes intact bodemarchief voor volgende generaties archeologen overgebleven. Maar Eindhoven is archeologisch gezien in veel opzichten een woestenij geworden.”

„De laatste kwart eeuw is wel een geweldige sprong vooruit, vergeleken bij de manier waarop er een halve eeuw geleden is omgegaan met het 'bodemarchief'. Bij de grootschalige stadsuitbreidingen zoals die van Woensel is met behulp van grote machines het landschap rigoureuus aangepast aan de wensen van de hedendaagse bewoners. Dit leidde niet alleen tot afbraak van het oude landschap, maar het ging ook ten koste van de in de bodem opgeslagen herinneringen van honderden generaties bewoners die in het gebied hebben geleefd en daar vaak ook zijn begraven.”

Moeizame relatie

Veel sporen van Eindhoveners verleden zijn in de vorige eeuw onherroepelijk verloren gegaan. „Eindhoven blijft maar een moeizame relatie houden met zijn eigen geschiedenis, een handicap die al bestaat sinds de transformatie van het landschap in de negentiende eeuw. Tegen de regels in wordt tot op de dag van vandaag nog steeds straffeloos erfgoed verwijderd, al is dat nu wel beduidend minder dan voorheen. Decennia lang heeft, op een enkeling na, bijna niemand daar bezwaar tegen gemaakt. Daardoor lijkt alsof slechts weinigen interesse hebben in het gezamenlijke verleden. Dat dit niet juist is, blijkt wel uit de meestal grote belangstelling voor opgravingen, tentoonstellingen en lezingen. In het huidige tempo zal het echter niet lang meer duren voordat in Eindhoven vrijwel alle overblijfselen uit het middeleeuwse verleden definitief zijn uitgewist.” Wat dan nog resteert, is een uitpuilend magazijn met documentatie en bijbehorende archeologische vondsten, die nog duizenden verhalen kunnen vertellen over hoe Eindhoven is geworden zoals het nu is.

Een eigen plek

„Mijn leven als stadsarcheoloog ging niet altijd over rozen”, stelt Nico vast. Maar dat heeft eerder zijn strijd lust gevoed dan getemperd. Zijn persoonlijke en professionele missie is dan ook nog lang niet volbracht. „Ondanks de forse investeringen in het vergaren van de kennis over zijn eigen archeologisch erfgoed is in Eindhoven nog steeds weinig sprake van

een ontwikkeld historisch besef. Hierdoor raakt hier de geschiedenis nog steeds vaak vergeten. Erger nog, het lijkt wel alsof Eindhoven een stad is waar de geschiedenis al langdurig bijna taboe is, of is geweest. Een cruciaal middel om aan deze seniliteit een einde te maken is een centrale plek, waar men kan leren van de eigen geschiedenis, maar zo'n plek bestaat niet.”

Mogelijk dat er een passende locatie gevonden kan worden voor de gemeentelijke collectie dankzij het vrij komen van gebouwen in de stad, zoals kerken en bedrijfsruimten. Maar hij betwijfelt wel eens of er voldoende politieke bereidheid is om te investeren in de eigen historische identiteit. „Wellicht bestaat er een relatie tussen de huidige slogans van de gemeente Eindhoven, waarvoor zelfs geen eigen taal wordt gebruikt ('hightech' en 'design'), en de langdurige desinteresse van bestuur en politiek in de geschiedenis van haar eigen grondgebied. Hopelijk zullen volgende generaties het verleden van de stad wel een warm welkom geven.”

Nooit klaar

Voor Nico zit daarmee het werk er nog lang niet op. „Ik zie archeologie in eerste instantie als een wetenschap. In die wetenschap worden samenlevingen bestudeerd die weliswaar geen of nauwelijks schriftelijke informatie hebben nagelaten, maar wel veel sporen in de bodem hebben veroorzaakt. Bovendien leveren archeologen informatie die van cruciale betekenis is voor de identiteit van de huidige inwoners van de stad. Dat archeologie een wettelijk verplichte procedure is geworden, is mooi, want dat geeft meer armslag voor het uitvoeren van onderzoek. Met name voor de basis van alle archeologische informatie: middels opgravingen. Archeologie is een show, maar met wetenschappelijke resultaten, vind ik. Vooral dat laatste mag men niet vergeten.

De gemiddelde Nederlandse archeoloog produceert nog maar weinig echt wetenschappelijk werk. Ofschoon het aantal archeologen in Nederland de afgelopen jaren is verveelvoudigd, is het aantal proefschriften over de Nederlandse archeologie gedaald. De meeste archeologen komen niet verder dan basisrapportages, die meestal uit niet veel meer bestaan dan een catalogus van wat tijdens een opgraving is gevonden.” Nico is dan ook druk doende om de laatste hand te leggen aan zijn proefschrift (over Eindhoven uiteraard), dat dit jaar zal worden voltooid.